

Sygn. akt III CZP 25/18

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 28 listopada 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Dariusz Zawistowski (przewodniczący)
SSN Teresa Bielska-Sobkowicz
SSN Dariusz Dończyk
SSN Anna Kozłowska
SSN Grzegorz Misiurek
SSN Marta Romańska
SSN Karol Weitz (sprawozdawca)

Protokolant Iwona Budzik

w sprawie z wniosku (...) Spółdzielni Mieszkaniowej w W.
przy uczestnictwie E. F. i in.
o wpis,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 28 listopada 2018 r.
przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Wojciecha Kasztelana,
zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Najwyższy
postanowieniem z dnia 31 stycznia 2018 r., sygn. akt I CZ (...),
do rozstrzygnięcia składowi powiększonemu tego Sądu

"Czy w razie śmierci uczestnika postępowania wieczystoksięgowego, którego prawo wpisane do księgi wieczystej ma być wykreślone, sąd - po dokonaniu wpisu - zawiesza postępowanie (art. 174 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.) a następnie podejmuje je z udziałem następców prawnych (art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.)?"

podjął uchwałę:

W razie śmierci uczestnika postępowania wieczystoksięgowego sąd nie zawiesza postępowania.

UZASADNIENIE

Przedstawione zagadnienie prawne powstało przy rozpoznawaniu przez Sąd Najwyższy zażalenia wnioskodawcy – (...) Spółdzielni Mieszkaniowej w W. – na wydane w dniu 21 sierpnia 2017 r. postanowienie Sądu Okręgowego w W., którym odrzucono skargę kasacyjną wnioskodawcy od postanowienia tego Sądu z dnia 24 lutego 2015 r. Postanowieniem z dnia 24 lutego 2015 r. oddalono apelację wnioskodawcy od postanowienia Sądu Rejonowego w W. z dnia 6 maja 2014 r. oddalającego wniosek wnioskodawcy o wykreślenie w dziale III księgi wieczystej nr (...) nieodpłatnej, bezterminowej służebności gruntowej (prawa przechodu i przejazdu). Wniosek o wykreślenie został oddalony, ponieważ w dziale II księgi wieczystej nieruchomości władnącej nr (...) jako współużytkownik wieczysty nieruchomości i współwłaściciel posadowionych na niej budynków wpisany jest nie tylko wnioskodawca, ale także – uczestniczący w postępowaniu – właściciele wyodrębnionych lokali, będący współużytkownikami wieczystymi nieruchomości i współwłaścicielami posadowionych na niej budynków, a podstawą wykreślenia miało być oświadczenie o zrzeczeniu się służebności złożone tylko przez wnioskodawcę.

W toku sprawy w dniu 17 maja 2015 r. – po wydaniu postanowienia z dnia 6 maja 2014 r. – zmarł jeden z uczestników postępowania. Sąd Okręgowy zawiesił postępowanie i podjął je z udziałem jego następców prawnych (art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.). Gdy po wniesieniu zażalenia ustalił, że inny uczestnik postępowania zmarł w dniu 23 lutego 2014 r., tj. jeszcze przed wydaniem postanowienia z dnia 6 maja 2014 r., a kolejny w dniu 8 czerwca 2017 r., tj. przed odrzuceniem skargi kasacyjnej, ani nie umorzył postępowania w stosunku do zmarłych, ani nie zawiesił postępowania w sprawie i nie podjął go z udziałem spadkobierców zmarłych (art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1

w związku z art. 13 § 2 k.p.c.), nie doręczając im także odpisu zażalenia, lecz przekazał zażalenie do rozpoznania Sądowi Najwyższemu.

Sąd Najwyższy, rozpoznając zażalenie uznał, że wyłoniło się zagadnienie wstępne związane ze śmiercią uczestników postępowania wieczystoksięgowego i potrzebą rozważenia, czy postępowanie prowadzone z ich udziałem podlega umorzeniu, czy też zażalenie powinno być zwrócone Sądowi Okręgowemu wraz z aktami sprawy w celu zawieszenia postępowania, a potem podjęcia z udziałem następców prawnych zmarłych uczestników i doręczenia im odpisów zażalenia. Postanowieniem z dnia 31 stycznia 2018 r. przedstawił w związku z tym składowi powiększonemu Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia sformułowane na wstępie zagadnienie prawne, skłaniając się do poglądu, że śmierć uczestnika postępowania wieczystoksięgowego w jego toku powinna skutkować, po dokonaniu wpisu albo oddaleniu wniosku o wpis, obowiązkiem zawieszenia postępowania, a następnie jego podjęcia z udziałem spadkobierców zmarłego uczestnika postępowania, których należy kwalifikować jako uczestników postępowania w rozumieniu art. 626¹ § 2 k.p.c.

Do poglądu składu Sądu Najwyższego, który przekazał zagadnienie prawne składowi powiększonemu, przychylił się Prokurator Generalny, który wnioskował o podjęcie uchwały, że w razie śmierci uczestnika postępowania wieczystoksięgowego, którego prawo wpisane do księgi wieczystej ma być wykreślone, sąd – po dokonaniu wpisu – zawiesza postępowanie (art. 174 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.), a następnie podejmuje je z udziałem następców prawnych (art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Postępowanie wieczystoksięgowe zostało gruntownie znowelizowane na mocy ustawy z dnia 11 maja 2001 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy – Prawo o notariacie (Dz. U. Nr 63, poz. 636, dalej jako: „ustawa z dnia 11 maja 2001 r.”). W świetle nowego art. 626¹ § 2 k.p.c. utrwalił się pogląd, że przepis ten określa wyczerpująco krąg uczestników postępowania wieczystoksięgowego z mocy prawa i jako przepis szczególny

w stosunku do art. 510 § 1 k.p.c. wyłącza jego stosowanie w tym postępowaniu (postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2004 r., I CZ 48/04, OSNC 2005, nr 6, poz. 108, z dnia 24 czerwca 2004 r., III CZ 46/04, Izba Cywilna 2005, nr 1, s. 51, z dnia 16 lutego 2005 r., IV CZ 207/04, nie publ., z dnia 11 marca 2005 r., II CZ 14/05, nie publ., z dnia 19 kwietnia 2006 r., V CSK 27/06, nie publ., z dnia 30 czerwca 2006 r., V CSK 131/06, nie publ., z dnia 9 stycznia 2008 r., II CZ 102/07, nie publ., z dnia 21 sierpnia 2008 r., IV CZ 66/08, nie publ., z dnia 5 grudnia 2008 r., II CSK 487/08, nie publ., z dnia 18 lutego 2009 r., I CZ 1/09, nie publ., z dnia 18 lutego 2009 r., I CZ 2/09, nie publ., z dnia 20 stycznia 2011 r., I CSK 185/10, nie publ., z dnia 18 kwietnia 2012 r., V CZ 167/11, nie publ., i z dnia 12 maja 2017 r., III CSK 154/16, nie publ.).

W judykaturze i doktrynie rozbieżnie oceniane jest natomiast zagadnienie, czy i jakie znaczenie dla kształtu podmiotowego postępowania wieczystoksięgowego ma okoliczność, że po złożeniu wniosku o wpis do księgi wieczystej zaszło zdarzenie zdatne do spowodowania następstwa prawnego w zakresie prawa, które ma zostać wykreślone z księgi wieczystej lub które ma zostać obciążone przez wpis do księgi wieczystej albo które ma być ujawnione w księdze wieczystej, w szczególności w postaci śmierci podmiotu takiego prawa, będącego uczestnikiem postępowania. Zagadnienie to – w razie śmierci wskazanego podmiotu – sprowadza się do pytania o to, czy następca prawny podmiotu, którego prawo ma zostać wykreślone, obciążone lub ujawnione w księdze wieczystej, staje się – w drodze następstwa procesowego – uczestnikiem postępowania, które wobec tego powinno zostać zawieszone (art. 174 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.) i podjęte z udziałem następcy (art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.). Pytanie dotyczy etapu postępowania wieczystoksięgowego po dokonaniu wpisu względnie po oddaleniu wniosku o wpis, ponieważ art. 626¹ § 3 k.p.c. przesądza, że nie stanowi przeszkody do wpisu okoliczność, iż po złożeniu wniosku wnioskodawca bądź inny uczestnik postępowania zmarł lub został pozbawiony albo ograniczony w możliwości rozporządzenia prawem albo w zdolności do czynności prawnych.

W kwestii, czy następca prawny osoby ujawnionej lub podlegającej ujawnieniu w księdze wieczystej staje się uczestnikiem postępowania w razie

śmierci tej osoby w przedstawionej powyżej sytuacji, prezentowane są dwa przeciwstawne stanowiska.

Według jednego, uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego – oprócz wnioskodawcy oraz osoby lub osób ujawnionych lub zgodnie z wnioskiem mających podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej – są również następcy prawni tych osób, gdy do następstwa doszło po złożeniu wniosku o wpis, przy czym – w świetle art. 626¹ § 3 k.p.c. – ich następstwo procesowe dochodzi do skutku dopiero po dokonaniu wpisu albo oddaleniu wniosku o jego dokonanie. Stwierdzenie zaistnienia następstwa prawnego w rezultacie śmierci uczestnika postępowania po złożeniu wniosku o wpis uzasadnia – po dokonaniu wpisu albo po oddaleniu wniosku o jego dokonanie – zawieszenie postępowania (art. 174 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.) oraz jego podjęcie z udziałem następcy prawnego zmarłego uczestnika (art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.). W przeciwnym razie postępowanie zostaje dotknięte nieważnością z powodu pozbawienia następcy prawnego – będącego uczestnikiem postępowania – możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 w związku z art. 13 § 2 k.p.c., por. postanowienia Sądu Najwyższego z 10 października 2007 r., I CSK 232/07, nie publ., z dnia 16 maja 2008 r., III CSK 382/07, nie publ., z dnia 12 lutego 2009 r., III CZ 5/09, nie publ., i z dnia 11 lipca 2014 r., III CZP 41/14, OSNC-ZD 2015, nr D, poz. 58).

Na rzecz tego stanowiska podnosi się argument, że wprowadzie art. 626¹ § 2 k.p.c. określa krąg uczestników postępowania wieczystoksięgowego i wyłącza art. 510 § 1 k.p.c., ale nie wyłącza odpowiedniego stosowania (art. 13 § 2 k.p.c.) ogólnych reguł dotyczących następstwa procesowego po zmarłej stronie (w art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c.) do następcy prawnego zmarłego uczestnika. Reguły te są wprowadzie modyfikowane przez art. 626¹ § 3 k.p.c., lecz wyłącza on następstwo procesowe następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania tylko do chwili rozstrzygnięcia o wniosku o wpis w księdze wieczystej (do chwili wpisu) i jako przepis szczególny nie może być rozciągany na okres po wydaniu tego rozstrzygnięcia w pierwszej instancji (dokonaniu wpisu), w tym także na postępowania odwoławcze i kasacyjne. Jeżeli następstwo procesowe następcy prawnego zmarłego uczestnika byłoby w postępowaniu wieczystoksięgowym

wylączone, wtedy art. 626¹ § 3 k.p.c., przewidujący, że śmierć uczestnika po złożeniu wniosku nie stanowi przeszkody do wpisu, straciłby rację bytu.

Wskazuje się także, że następstwo procesowe następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania umożliwia mu realizację prawa do obrony w postępowaniu o wpis do księgi wieczystej. Następca prawny uczestnika zmarłego po złożeniu wniosku o wpis nie może – ze względu na zasadę rozpoznawania wniosków według kolejności ich wpływu (art. 626⁶ § 1 k.p.c.) – stać się uczestnikiem postępowania w inny sposób niż w drodze następstwa procesowego. Pozbawienie następcy prawnego prawa do obrony w postępowaniu wieczystoksięgowym przez uniemożliwienie mu wstąpienia do niego w miejsce zmarłego uczestnika stanowiłoby naruszenie jego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji), prawa do zaskarżenia orzeczeń wydanych w pierwszej instancji (art. 78 Konstytucji) i prawa do dwuinstancyjnego postępowania sądowego (art. 176 ust. 1 Konstytucji). Naruszenia tego nie znosi możliwość dochodzenia przez następcę prawnego uzgodnienia treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym w odrębnym postępowaniu (art. 10 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, jedn. tekst: Dz. U. z 2018 r., poz. 1916, dalej jako: „u.k.w.h.”), gdyż wiąże się ono z dodatkowymi utrudnieniami i może być nieskuteczne. Ponadto w postępowaniu o wpis w księdze wieczystej nie stosuje się przepisów o wznowieniu postępowania (art. 626³ k.p.c.).

Zapłatywanie, że następca prawny zmarłego uczestnika postępowania staje się – wskutek następstwa procesowego – uczestnikiem postępowania, wspierane jest także odwołaniem do art. 626¹² § 2 i 3 k.p.c. Obowiązek spadkobierców lub innych następców prawnych osoby, na rzecz której jest wpisane prawo w księdze wieczystej, zawiadamiania sądu prowadzącego tę księgę o zmianie adresu lub wskazania adresu do doręczeń oraz sankcjonowanie niedopełnienia tego obowiązku pozostawianiem przeznaczonych dla nich pism sądowych w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia, gdy nowy adres nie jest znany, stanowiłyby *superfluum* w razie przyjęcia, że spadkobiercy i inni następcy prawni osoby wpisanej do księgi wieczystej nie stają się uczestnikami postępowania w miejsce tej osoby w razie jej śmierci albo zbycia przez nią jej prawa ujawnionego w księdze wieczystej. Jedynym racjonalnym wyjaśnieniem obowiązku, o którym mowa w art.

626¹² § 2 k.p.c., oraz rygoru jego niedopełnienia przewidzianego w art. 626¹² § 3 k.p.c. jest założenie, że spadkobierca lub inny następca prawny osoby ujawnionej w księdze wieczystej staje się uczestnikiem postępowania wieczystoksięgowego.

Według drugiego, przeciwnego stanowiska uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego są wyłącznie wnioskodawca oraz osoba lub osoby ujawnione lub zgodnie z wnioskiem mające podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej, nie są nimi natomiast i nie mogą być następcy prawni tych osób, gdyż następstwo prawne zaistniałe po złożeniu wniosku nie uzasadnia następstwa procesowego następców prawnych, co obejmuje także okres po dokonaniu wpisu albo po oddaleniu wniosku o jego dokonanie. Ustalenie, że uczestnik postępowania zmarł po złożeniu wniosku o wpis nie tylko nie stanowi przeszkody do wpisu (art. 626¹ § 3 k.p.c.), ale także nie uzasadnia zawieszenia postępowania po dokonaniu wpisu albo oddaleniu wniosku o jego dokonanie i podjęcia go z udziałem następcy prawnego zmarłego uczestnika. Nieuczestniczenie w dalszym toku postępowania następcy prawnego zmarłego uczestnika nie skutkuje nieważnością postępowania z powodu pozbawienia go możliwości obrony swych praw, ponieważ następca prawny nie stał się – wskutek braku następstwa procesowego – uczestnikiem (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 2010 r., III CZP 45/10, OSNC 2010, nr 12, poz. 164, oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 8 sierpnia 2012 r., III CZP 44/12, OSP 2013, nr 12, poz. 123, i z dnia 12 maja 2017 r., III CSK 154/16, nie publ.).

Stanowisko to jest wspierane przede wszystkim argumentem odnoszącym się do brzmienia art. 626¹ § 2 k.p.c., przesądzającego, że następcy prawni osób, które są lub mają być ujawnione w księdze wieczystej, nie są uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego. Potwierdza to zestawienie tego przepisu z art. 51 u.k.w.h., który był jego odpowiednikiem. Zawarte w art. 51 u.k.w.h. pojęcie „osoby, które zostały wpisem dotknięte” było szersze od zawartego w art. 626¹ § 2 k.p.c. pojęcia „osoby, których prawa zostały wykreślone lub obciążone”, obejmowało bowiem nie tylko osoby ujawnione w księdze wieczystej, ale także osoby jeszcze w niej nieujawnione, o ile wpis miał dotyczyć ich praw. Wprowadzona w art. 626¹ § 2 k.p.c. zmiana w stosunku do art. 51 u.k.w.h. wskazuje na to, że zamiarem ustawodawcy było ograniczenie kręgu uczestników postępowania o wpis do księgi wieczystej celem jego usprawnienia i przyspieszenia.

Wyłączenie następcy prawnego uczestnika postępowania o wpis w księdze wieczystej, który zmarł po złożeniu wniosku o wpis, z kręgu uczestników tego postępowania uzasadnia charakter postępowania wieczystoksięgowego, służącego szybkiemu i sprawnemu ujawnianiu i ewidencjonowaniu stanu prawnego nieruchomości, a nie dochodzeniu ochrony praw podmiotowych. Założenie to nie mogłoby być spełnione, gdyby sąd – w razie śmierci uczestnika postępowania – był obciążony poszukiwaniem i ustalaniem jego następcy prawnego tylko po to, aby zapewnić udział w postępowaniu spadkobiercy zmarłego; prowadziłoby to do wydłużenia postępowania oraz – ze względu na zasadę rozpoznawania wniosków według kolejności ich wpływu (art. 626⁶ § 1 k.p.c.) – odsuwałoby w czasie rozpoznanie ewentualnych kolejnych wniosków o wpis w tej samej księdze wieczystej.

Argumentuje się również, że przeciwko następstwu procesowemu następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania przemawia wzgląd na ograniczoną kognicję sądu wieczystoksięgowego. Skoro bada on jedynie treść i formę wniosku, dołączonych do wniosku dokumentów i treść księgi wieczystej (art. 626⁸ § 2 k.p.c.), to nie miałby możliwości sprawdzenia, czy po złożeniu wniosku doszło do śmierci uczestnika postępowania oraz kto jest jego następcą prawnym w sytuacji, w której nie wynika to z wniosku, załączonych dokumentów i treści księgi wieczystej. Sposób ustalania uczestników postępowania wieczystoksięgowego musi być dostosowany do możliwości dowodowych sądu w tym postępowaniu. Ograniczona kognicja sądu wieczystoksięgowego oznacza, że nie jest on powołany do rozstrzygania sporów o prawo własności i inne prawa, gdy treść ujawniona w księdze wieczystej jest niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym.

Podnosi się ponadto, że wyłączenie następcy prawnego zmarłego uczestnika z kręgu uczestników postępowania wieczystoksięgowego nie oznacza, iż nie ma on możliwości ochrony swych praw. Nie może wprawdzie realizować tej ochrony w postępowaniu wieczystoksięgowym, w którym uczestnikiem był zmarły, ale pozostaje mu do dyspozycji powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (art. 10 u.k.w.h.). Koresponduje to z założeniem, że w postępowaniu wieczystoksięgowym naprawieniu może podlegać tylko wpis, który jest wadliwy w świetle treści księgi wieczystej, wniosku, załączonych

dokumentów i przepisów regulujących ustrój ksiąg wieczystych i postępowanie wieczystoksięgowe. Jeżeli wpis spowodował niezgodność stanu prawnego ujawnionego w księdze wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym nieruchomości, to nie może być ona usunięta w postępowaniu wieczystoksięgowym, w którym dokonany został wpis powodujący tę niezgodność, lecz w odrębnym postępowaniu, a więc – zależnie od tego, jaki jest charakter niezgodności – w kolejnym postępowaniu o wpis albo w postępowaniu wszczętym na podstawie art. 10 u.k.w.h.

Wskazuje się wreszcie, że za przypisaniem następcy prawnemu zmarłego uczestnika postępowania przymiotu uczestnika w postępowaniu o wpis nie przemawia art. 626¹² § 2 i 3 k.p.c., który nie wyznacza kręgu podmiotów mogących brać udział w postępowaniu wieczystoksięgowym i nie stanowi w tym zakresie dopełnienia art. 626¹ § 2 k.p.c. Wprowadza natomiast – spoczywający także na spadkobiercach i innych następcach prawnych osoby ujawnionej w księdze wieczystej – obowiązek zawiadomienia sądu o każdej zmianie adresu lub wskazania adresu do doręczeń, określając w ten sposób wyłącznie szczególne reguły doręczeń w postępowaniu wieczystoksięgowym.

Postępowanie wieczystoksięgowe jest postępowaniem nieprocesowym, w którym sąd rozstrzyga o wpisach do ksiąg wieczystych. Ich dokonywanie zmierza do ewidencjonowania zmian w stanie prawnym nieruchomości lub spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, dzięki czemu na podstawie treści ksiąg wieczystych można ustalić ten stan (art. 1 ust. 1-3 u.k.w.h.). Wpisy do ksiąg wieczystych danych określających stan prawny mają charakter deklaratoryjny; nie tworzą prawa i nie sanują jego braku, z wyjątkiem wypadków, w których – z mocy wyraźnych przepisów – mają charakter konstytutywny, tj. stanowią przesłankę powstania prawa. Niezależnie jednak od charakteru wpisu omawiane postępowanie ma za przedmiot zawarte we wniosku o jego dokonanie, oparte na określonej podstawie faktycznej, weryfikowanej w granicach określonych w art. 626⁸ § 2 k.p.c., żądanie ujawnienia w księdze wieczystej – przez dokonanie wpisu – skutków zdarzeń prawnych dotyczących praw ujawnionych lub mających podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej. Nie jest tym przedmiotem – oparte na określonej podstawie faktycznej – żądanie orzeczenia o istnieniu lub nieistnieniu względnie ustanowieniu albo zniesieniu prawa ujawnionego lub mającego podlegać

ujawnieniu w księdze wieczystej, chociaż w wypadku wniosku o wpis konstytutywny wpis taki warunkuje skutek prawny w postaci powstania, przejścia lub wygaśnięcia prawa.

W postępowaniu wieczystoksięgowym sąd orzeka jedynie o rejestracji albo odmowie rejestracji skutków zdarzeń prawnych odnoszących się do praw ujawnionych lub mających podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej, a nie wprost o tych prawach (roszczeniach co do nich). Odpowiada temu założenie, że w postępowaniu o wpis w księdze wieczystej sąd nie rozstrzyga sporu o prawo objęte wnioskiem o wpis, lecz bada jedynie treść wniosku, treść i formę załączonych doń dokumentów i treść księgi wieczystej (art. 626⁸ § 2 k.p.c., por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 1999 r., III CKN 893/99, nie publ., z dnia 6 grudnia 1999 r., III CKN 896/99, nie publ., i z dnia 25 kwietnia 2012 r., II CSK 461/11, OSNC 2013, nr 1, poz. 8), oraz założenie, że postępowanie to nie służy dochodzeniu praw, lecz ich ujawnianiu i ewidencjonowaniu, choć w pewnych wypadkach wpis w księdze wieczystej z powodu jego konstytutywnego charakteru warunkuje powstanie prawa (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 czerwca 2007 r., SK 29/05, OTK-A 2007, nr 6, poz. 54).

Przepis art. 626¹ § 2 k.p.c., określając krąg podmiotów będących uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego, posługuje się konstrukcją uczestników z mocy prawa. Istota tego rodzaju uczestnictwa wynika z tego, że ustawa przesądza, iż określony podmiot staje się uczestnikiem postępowania. Warunkiem uzyskania statusu uczestnika z mocy prawa nie jest przy tym konieczność dokonania czynności przez samego uczestnika lub przez sąd, gdyż określony podmiot uzyskuje ten status z chwilą wszczęcia postępowania, ewentualnie – wyjątkowo – w jego toku. Według art. 626¹ § 2 k.p.c., uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego oprócz wnioskodawcy są tylko te osoby, których prawa zostały wykreślone lub obciążone albo na rzecz których wpis ma nastąpić. Mimo użycia w tym przepisie częściowo czasu przeszłego dokonanego, a częściowo czasu przyszłego, należy przyjąć, że uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego, oprócz wnioskodawcy, są tylko te osoby, których prawa mają zostać wykreślone lub obciążone lub na rzecz których wpis ma nastąpić.

Określenie, że chodzi o osoby, których prawa mają zostać obciążone, należy wyklądać w sposób zapewniający zgodność z wykładnią, że chodzi o osoby, których prawa mają zostać wykreślone bądź na rzecz których wpis ma nastąpić. W tym wypadku chodzi niewątpliwie o osoby ujawnione albo mające podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej, gdyż wykreśleniu może podlegać wyłącznie prawo osoby ujawnionej w księdze wieczystej, a wpis może nastąpić tylko na rzecz osoby, która ma być – w zakresie tego wpisu – ujawniona w księdze wieczystej (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2017 r., III CSK 154/16, nie publ.). Wskazane określenia należy wobec tego rozumieć w sposób formalny, łącząc je z treścią księgi wieczystej przed wpisem i treścią, którą ma ona uzyskać na skutek wpisu. Podobnie – w celu zachowania spójności całego art. 626¹ § 2 k.p.c. – trzeba uznać, że także określenie, iż chodzi o osoby, których prawa mają zostać obciążone, musi być rozumiane w sposób formalny, wyznaczony tylko treścią księgi wieczystej. Odnosić je więc należy tylko do osób ujawnionych w księdze wieczystej, których prawo ma zostać obciążone, a nie również do osób nieujawnionych w księdze wieczystej, będących podmiotami praw, które mają być obciążone wskutek wpisu objętego wnioskiem.

Przyjmując taki punkt widzenia należy stwierdzić, że oprócz wnioskodawcy uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego w myśl art. 626¹ § 2 k.p.c. są z mocy prawa osoby ujawnione w księdze wieczystej jako podmioty praw, które mają być wykreślone lub obciążone (praw ujawnionych w księdze wieczystej), albo osoby mające podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej jako podmioty praw, które mają być do księgi wpisane (praw mających podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej), tj. osoby, na rzecz których wpis ma nastąpić. Ustalenie osób będących uczestnikami określonego postępowania następuje przez porównanie treści księgi wieczystej w chwili złożenia wniosku o wpis z treścią księgi wieczystej, która ma być wynikiem dokonania wpisu objętego tym wnioskiem. Odniesienie do chwili złożenia wniosku jest konsekwencją zasady, że rozpoznając wniosek sąd w postępowaniu wieczystoksięgowym orzeka według stanu z chwili złożenia wniosku (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., III CZP 80/09, OSNC 2010, nr 6, poz. 84), a więc także według treści księgi wieczystej z tej chwili.

Należy dodać, że osobą, której prawo ma zostać wykreślone lub obciążone albo na rzecz której wpis ma nastąpić, może być sam wnioskodawca (por. art. 626² § 5 k.p.c.). Zamieszczone w art. 626¹ § 2 k.p.c. zastrzeżenie, że uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego są „tylko” osoby wskazane w tym przepisie, przesądza w konsekwencji, że takim uczestnikiem nie jest – w razie śmierci uczestnika postępowania po złożeniu wniosku o wpis – jego następca prawny, gdyż nie należy on ani do osób ujawnionych w księdze wieczystej w chwili złożenia wniosku jako podmiotów praw, które mają być wykreślone lub obciążone, ani do osób mających podlegać ujawnieniu w wyniku dokonania wpisu objętego wnioskiem, tj. osób, na rzecz których wpis ma nastąpić.

Wskazane stwierdzenie oznacza jednak wyłącznie to, że następca prawny zmarłego uczestnika postępowania wieczystoksięgowego nie jest jego uczestnikiem dlatego, że nie został wymieniony w art. 626¹ § 2 k.p.c. Nie przesądza natomiast tego, czy taki następca prawny może się stać uczestnikiem tego postępowania w rezultacie następstwa procesowego po zmarłym uczestniku. Trzeba pamiętać, że uzyskanie statusu strony lub uczestnika postępowania w razie śmierci strony lub uczestnika następuje w drodze następstwa procesowego, czemu nie stoi na przeszkodzie ograniczona kognicja sądu wieczystoksięgowego (art. 626⁸ § 2 k.p.c.), odnosząca się do merytorycznego rozpatrywania wniosku o wpis.

Przepisy art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c., przewidujące, że w razie śmierci strony postępowanie podlega zawieszeniu, a następnie podjęciu z udziałem następcy prawnego zmarłego, są oparte na założeniu, iż śmierć strony to zdarzenie mogące – w świetle prawa materialnego – spowodować przejście na następcę prawnego prawa (od strony czynnej) lub obowiązku (od strony biernej), o które toczy się sprawa. Następstwo procesowe następcy prawnego w miejsce zmarłej strony wynika więc z założenia o następstwie prawnym między zmarłą stroną a jej następcą prawnym w odniesieniu do przedmiotu sporu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2016 r., V CSK 344/15, OSNC-ZD 2017, nr A, poz. 12). Decydujące jest więc to, że przedmiot sporu jest objęty przedmiotem założonego następstwa prawnego między zmarłą stroną a jej następcą prawnym. W razie niespełnienia tego warunku nie może dojść do następstwa procesowego, zatem stosowanie art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c. w wypadku śmierci

strony nie wchodzi w rachubę. Głównym wyrazem obowiązywania tego warunku jest powszechnie przyjmowana teza, że w razie śmierci strony zawieszenie postępowania nie jest aktualne wtedy, gdy przedmiot sporu stanowi prawo lub obowiązek, które nie mogą przejść na następcę prawnego zmarłej strony (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 września 1976 r., I PR 129/76, OSNCP 1977, nr 1, poz. 18, uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 1985 r., III CZP 16/85, OSNCP 1985, nr 12, poz. 195, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2001 r., II CKN 642/00, nie publ.).

Rozważając możliwość odpowiedniego (art. 13 § 2 k.p.c.) stosowania art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c. w postępowaniu wieczystoksięgowym w wypadku śmierci uczestnika postępowania, należy uwzględnić, że założenie o wynikającym z tej śmierci następstwie prawnym następcy prawnego zmarłego uczestnika po tym uczestniku odnosi się do prawa ujawnionego lub mającego podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej, nie obejmuje natomiast rejestracji skutków zdarzenia prawnego dotyczącego tego prawa, leżącego u podłoża wniosku o wpis w księdze wieczystej. W braku wpisu ujawniającego skutki śmierci uczestnika postępowania i przy uwzględnieniu zasady, że sąd wieczystoksięgowy rozpoznając wniosek o wpis orzeka według stanu z chwili jego złożenia, następcą prawny zmarłego uczestnika nie staje się – w rezultacie następstwa prawnego – osobą ujawnioną w księdze wieczystej jako podmiot, którego prawo jest wykreślane lub obciążane (podmiot prawa ujawnionego w księdze wieczystej) lub osobą podlegającą ujawnieniu w księdze jako podmiot, na rzecz którego następuje wpis (podmiot podlegającego ujawnieniu prawa). Nie jest więc spełniony – rozumiany odpowiednio – podstawowy warunek stosowania art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c., polegający na tym, że przedmiot postępowania jest objęty przedmiotem założonego następstwa prawnego pomiędzy zmarłym uczestnikiem a jego następcą prawnym.

Skoro w postępowaniu wieczystoksięgowym sąd orzeka w przedmiocie rejestracji skutków zdarzeń prawnych dotyczących praw ujawnionych lub mających podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej, a nie wprost o tych prawach, to do następstwa procesowego w tym postępowaniu po zmarłym uczestniku postępowania nie może doprowadzić następstwo prawne następcy prawnego

zmarłego uczestnika po tym uczestniku w zakresie samego prawa ujawnionego lub mającego podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej. Okoliczność, że uczestnik postępowania wieczystoksięgowego zmarł po złożeniu wniosku, stanowi nowe zdarzenie prawne, którego skutki mogą podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej w wyniku odrębnego wniosku, jeżeli pozostanie to aktualne w świetle treści tej księgi w chwili ewentualnego złożenia takiego wniosku. Okoliczność ta – jako źródło następstwa prawnego następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania po tym uczestniku w zakresie prawa ujawnionego lub mającego podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej – bez ujawnienia jej skutków w księdze wieczystej nie może być natomiast źródłem następstwa procesowego tego następcy prawnego w postępowaniu, w którym nastąpiła śmierć uczestnika, po tym uczestniku. Oznacza to, że w omawianej sytuacji wyłączone jest stosowanie przepisów art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.

W myśl ogólnego przepisu art. 510 § 1 k.p.c. podstawą uczestnictwa danego podmiotu w postępowaniu jest to, że wynik tego postępowania dotyczy jego praw. Gdyby zatem art. 510 § 1 k.p.c. miał zastosowanie w postępowaniu wieczystoksięgowym, następca prawny zmarłego uczestnika mógłby uzyskać status uczestnika jako zainteresowany w sprawie. Mogłaby to być – w stosunku do konstrukcji następstwa procesowego – alternatywna droga uzyskania przez następcę prawnego zmarłego uczestnika postępowania wieczystoksięgowego statusu uczestnika tego postępowania. Założenie, że art. 626¹ § 2 k.p.c. stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 510 § 1 k.p.c., prowadzi jednak do tego, że art. 626¹ § 2 k.p.c. wyłącza stosowanie art. 510 § 1 k.p.c. w postępowaniu wieczystoksięgowym, wobec czego żaden podmiot nie może stać się jego uczestnikiem przez wzięcie w nim udziału z powołaniem się na to, że wynik postępowania dotyczy jego praw. Dotyczy to również następcy prawnego uczestnika postępowania wieczystoksięgowego zmarłego po wystąpieniu z wnioskiem o dokonanie wpisu. W efekcie następstwo prawne następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania po tym uczestniku w zakresie prawa ujawnionego lub mającego podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej nie może stać się źródłem uczestnictwa następcy prawnego w postępowaniu wieczystoksięgowym także jako osoby zainteresowanej w sprawie. Nawet przyjęcie,

że następca prawny zmarłego uczestnika spełniałby kryterium zainteresowania w sprawie, o którym mowa w art. 510 § 1 k.p.c., nie może więc uzasadniać jego udziału w postępowaniu wieczystoksięgowym w charakterze uczestnika, gdyż stosowanie tego przepisu w tym postępowaniu jest wyłączone przez art. 626¹ § 2 k.p.c.

Następca prawny uczestnika postępowania wieczystoksięgowego, który zmarł po złożeniu wniosku, nie jest więc uczestnikiem tego postępowania, gdyż nie należy do kręgu osób, o których mowa w art. 626¹ § 2 k.p.c., jak również nie może stać się uczestnikiem tego postępowania w drodze następstwa procesowego ze względu na brak podstaw do zastosowania art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. lub przez wzięcie udziału w postępowaniu jako zainteresowany z powodu wyłączenia stosowania art. 510 § 1 k.p.c. przez art. 626¹ § 2 k.p.c.

Przeciw eliminacji następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania z kręgu uczestników postępowania wieczystoksięgowego nie przemawia regulacja zawarta w art. 626¹ § 3 k.p.c. Wyrażona w tym przepisie reguła, że przeszkody do wpisu nie stanowi okoliczność, iż po złożeniu wniosku wnioskodawca bądź inny uczestnik postępowania zmarł lub został pozbawiony albo ograniczony w możliwości rozporządzenia prawem albo w zdolności do czynności prawnych, łączy się z jednej strony z zasadą, że wpis do księgi wieczystej ma moc wsteczną od chwili złożenia wniosku o jego dokonanie (art. 29 u.k.w.h.), a z drugiej strony z zasadą, że sąd wieczystoksięgowy rozpoznając wniosek o wpis orzeka według stanu z chwili jego złożenia. Reguła ta nie może być natomiast postrzegana jako obowiązujące do chwili dokonania wpisu w pierwszej instancji odstępstwo od reguły wyrażonej w art. 174 § 1 pkt 1 i w art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. W postępowaniu wieczystoksięgowym nie jest możliwe – jak wskazano – stosowanie art. 174 § 1 pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c., gdyż następstwo prawne następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania nie obejmuje rejestracji skutków zdarzenia prawnego dotyczącego prawa ujawnionego lub mającego podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej, które to prawo jest przedmiotem tego następstwa. Nie ma więc w konsekwencji podstaw do tego, aby z art. 626¹ § 3 k.p.c. *a contrario* wyprowadzać wniosek, że przepisy art. 174 § 1

pkt 1 i art. 180 § 1 pkt 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. mają w postępowaniu wieczystoksięgowym zastosowanie po rozstrzygnięciu w przedmiocie wniosku o wpis (dokonaniu wpisu albo odmowie jego dokonania) w pierwszej instancji.

Przyjęcie, że następca prawny uczestnika postępowania zmarłego po złożeniu wniosku nie staje się uczestnikiem postępowania wieczystoksięgowego, nie pozostaje także w kolizji z art. 626¹² § 2 i 3 k.p.c., który – podobnie jak art. 626¹² § 1 k.p.c. – służy usprawnieniu postępowania wieczystoksięgowego. Wyraża się ono w nałożeniu na wskazane podmioty ciężaru zawiadamiania sądu o zmianie adresu lub wskazania adresu do doręczeń pod rygorem pozostawiania w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia pism sądowych przeznaczonych dla tych osób, jeżeli nowy adres nie jest sądowi znany. Nie jest przedmiotem regulacji art. 626¹² § 2 i 3 k.p.c. zagadnienie, kto jest uczestnikiem postępowania wieczystoksięgowego, w tym modyfikacja kręgu uczestników tego postępowania określonego w art. 626¹ § 2 k.p.c. Założeniem art. 626¹² k.p.c. jest to, że jest on adresowany jedynie do osób, które mogą być uczestnikami postępowania wieczystoksięgowego. Dotyczy to także art. 626¹² § 2 k.p.c., w którym mowa o spadkobiercach i innych następcach prawnych osoby, na rzecz której jest wpisane prawo w księdze wieczystej. Osoby takie mogą – w pewnych okolicznościach – spełniać kryteria przynależności do kręgu uczestników postępowania wieczystoksięgowego zgodnie z art. 626¹ § 2 k.p.c.

Nie chodzi jednak o sytuację, w której po złożeniu wniosku o wpis w księdze wieczystej dochodzi do śmierci uczestnika, lecz o sytuację, w której złożony zostaje wniosek o wpis obejmujący skutki dwóch lub większej liczby kolejnych zdarzeń prawnych odnoszących się do prawa ujawnionego lub mającego podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej. Taka sytuacja może wystąpić przede wszystkim wówczas, gdy ma być zachowana zasada wpisu uprzedniego służąca zapewnieniu ciągu następstwa wpisów (art. 34 zdanie pierwsze u.k.w.h.; por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2017 r., V CSK 472/16, nie publ.). Jeśli przykładowo w księdze wieczystej ujawnione zostało roszczenie o przeniesienie własności nieruchomości wynikające ze zobowiązującej umowy sprzedaży tej nieruchomości (art. 16 ust. 1 pkt 2 u.k.w.h.), osoba uprawniona zmarła, jej spadkobierca zbył spadek, a nabywca spadku chce wpisać roszczenie na swoją

rzecz, wtedy powinien objąć wnioskiem wpis roszczenia na rzecz spadkobiercy i jednocześnie jego wpis na swoją rzecz. Uczestnikiem postępowania jest wówczas również zbywca spadku, który nie wpisał przejścia roszczenia na swoją rzecz. Jeśli zbywca spadku nie wywiązał się z ciężaru określonego w art. 626¹² § 2 k.p.c., musi się liczyć z rygorem określonym w art. 626¹² § 3 k.p.c.; postępowanie o wpis z wniosku nabywcy spadku może być wtedy przeprowadzone niezależnie od postawy zbywcy spadku.

Wykluczenie następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania o wpis w księdze wieczystej z kręgu osób mających lub mogących uzyskać status uczestnika tego postępowania powoduje, że następca ten nie może chronić swoich praw w postępowaniu, w którym doszło do śmierci jego poprzednika prawnego. Należy jednak podkreślić, że w postępowaniu wieczystoksięgowym sąd orzeka wyłącznie w przedmiocie rejestracji skutków zdarzeń prawnych dotyczących praw ujawnionych lub mających podlegać ujawnieniu w księdze wieczystej, a nie bezpośrednio o tych prawach. Niemożność uczestniczenia w postępowaniu wieczystoksięgowym powoduje zatem, że następca prawny zmarłego uczestnika tego postępowania wprawdzie nie może w nim zajmować stanowiska co do podstaw dokonania wpisu (rejestracji skutków danego zdarzenia prawnego), jednak nie wyłącza to możliwości uzyskania przez niego ochrony swojego prawa. Może ją realizować w nowym postępowaniu o wpis w księdze wieczystej lub – co z reguły nastąpi częściej – w postępowaniu o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (art. 10 u.k.w.h.), w którym sąd orzeka bezpośrednio o prawie, które uzyskał w rezultacie następstwa prawnego. Chociaż wynik tego postępowania zależy od okoliczności sprawy, także w aspekcie czasowym, to jednak sąd rozpoznający powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym ma dużo większe możliwości udzielenia następcy prawnemu skutecznej ochrony prawnej, może bowiem badać zasadność żądania na podstawie wszelkich dowodów, bez ograniczeń właściwych dla postępowania o wpis w księdze wieczystej (art. 626⁸ § 2 k.p.c.). Wyłączenie następcy prawnego zmarłego uczestnika postępowania wieczystoksięgowego z kręgu uczestników tego postępowania oraz oddanie do jego dyspozycji bardziej skutecznego postępowania o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym

stanem prawnym pozostaje w zgodzie z prawem do sądu (art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji; por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 czerwca 2007 r., SK 29/05, OTK-A 2007, nr 6, poz. 54), nie może być zatem kwestionowane także z punktu widzenia prawa do zaskarżania orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, zagwarantowanego w art. 78 Konstytucji jedynie stronie (uczestnikowi postępowania).

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w uchwale.

aj